

В статье представлен теоретический анализ подходов к проблеме жизненного пути личности. Выделены психологические характеристики личности, определяющие особенности организации ее жизненного пути: Показана значимость жизненного выбора в контексте духовной реализации личности и построения жизненного пути. Раскрыто понятие духовности личности, показана ее роль в процессе организации личностью своего жизненного пути. Результаты нашего исследования показали, что содержательное наполнение жизненного пути личности определяется событийной совокупности, как внешнего, так и внутреннего плана. Внутренний событийный план, который предопределяется духовностью личности, выступает смысловым полем для переживания личностью внешних событий на жизненном пути. Способность человека к осуществлению личностного выбора в процессе жизненной реализации выступает значимым фактором развития его духовности и, в то же время, развитая духовность способствует практической реализации этой способности в жизнедеятельности человека, выступая мотивационно-ценностной, смыслообразовательной основой для этого процесса. В этом контексте, изучение особенностей жизненного пути приобретает особую значимость, поскольку содержание, направление и пути этой организации выступают прямыми репрезентантами степени и полноты духовного развития личности.

The article presents theoretical analysis of the approaches to a problem life path of personality. Highlighted psychological characteristics personality, defining features of organization of her life path. The importance of life choices in the context of spiritual realization personality and construction of life path. Reveals the concept of spirituality of the personality, shown her role in the organization of the personality itself life path. Results of our research showed that semantic filling life path is determined by the individual event the aggregate, both external and internal plan. Internal Event plan that predetermined the spirituality of personality the semantic field acts for a person experiencing external events on a vital way. Man's ability to implementation personal choice in the process of life-acts implementation significant factor in the development her spirituality and at the same time, developed spirituality contributes the practical implementation of this ability in human life, motivational-values acting, meanings formed basis for this process. In this context, study of features of life path is of particular significance because the content areas and ways of this organization are directed representants degree of completeness and spiritual development of personality.

Ю.А. Алексеева (м. Київ)

КОНСТРУЮВАННЯ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІРИ

Постановка проблеми. Останнім часом, коли ставлення людей до різних сторін життя і до того, що раніше вважалося загальноприйнятими цінностями, пронизане невір'ям, переживанням втрати їх сенсу і значущості, надзвичайно актуально вивчення функцій, форм, загальної структури та ієрархії окремих конструктів віри у розвитку суспільної свідомості та індивідуального розвитку особистості. Це особливо важливо в період економічної кризи, яка супроводжується духовною дезінтеграцією і падінням потенціалу віри людини до соціальних цінностей, моральних ідеалів, органів влади, ціннісних орієнтирів, що формують міжособистісні відносини, зниженням віри в себе і в можливість раціонального перетворення суспільства. Тому актуальною проблемою в психології є створення діагностичного інструментарію, який би дозволив комплексно дослідити продуктивні та непродуктивні форми віри особистості.

Аналіз наукової психологічної літератури засвідчив, що явище віри тою чи іншою мірою привертало увагу багатьох дослідників. У. Джеймс, К.Г.Юнг, Е.Фромм, В. Франкл, Е. Еріксон, О.Г.Асмолов, В.І. Слободчиков, Б.С. Братусь, Р.Д.Грановська, Т.А.Казанцева, О.М. Двойнін, М.Й. Боришевський, М.В.Савчин та ін.

Сутність поняття «віра» визначалась наступним чином: установка вірності власному закону, як довіра людини власному моральному рішення слідування обраним життєвим шляхом (К.Г.Юнг); базова установка людини, яка визначає весь її досвід, що дозволяє їй

ставитись до реальності без ілюзій і при цьому жити за вірою (Е.Фромм); віра у над-сенса, заснована на внутрішній силі, яка робить людину більш життєздатною (В.Франкл); вітальна потреба, яка формується на основі почуття базової довіри до світу (Е. Еріксон); загальнопсихологічний феномен свідомості, специфічність якого полягає у внутрішньому прийнятті певного образу (Б.С. Братусь); особливий психічний стан, який виникає у досить невизначеній ситуації, при умові дефіциту точної інформації про досяжність поставленої мети, але коли існує можливість для успішної дії чи успішного результату (Р.Д.Грановська).

Незважаючи на різні погляди вчених щодо феномену віри, психологи підкреслювали, що віра завжди пов'язана з предметом, який визначає її зміст і різноманітність проявів. Предметом віри з одного боку, можуть виступати явища зовнішньої дійсності, що підтверджуються досвідом, доказами результатів діяльності людини; з іншого боку, предметом віри можуть виступати об'єкти, що не піддаються розумінню і раціональному поясненню. В цих випадках людина відмовляється від пізнання і на її підсвідомому рівні включаються механізми витіснення, раціоналізації, заміщення, які призводять до формування ірраціональних форм віри. На думку Е.Фромма, ірраціональна віра – цефанатична переконаність у чомусь або в комусь, суть якої впадпорядкованості ірраціональному авторитету[8].

У сучасній науковій психологічній літературі ще не досягнуто узгодженого розуміння цього поняття, немає чіткої диференціації релігійної та нерелігійної віри. Так, в більшості психологічних дослідженнях феномен віри ототожнюється з релігійною вірою (Б.С. Братусь, Р.Д.Грановська, М.В.Савчин, О.М. Двойнін, С.О. Белорусов, А.О. Олійник, М.Й.Боришевський). Нерелігійна віра розглядалась лише в деяких дослідженнях як світська (Е.Фромм) та буденна (Р.Д. Грановська).

Релігійна форма віри пов'язана з вірою в Бога і є основою духовності особистості. До нерелігійних форм віри вчені відносили: віру в іншого, віру в себе і віру в людство. На думку Е.Фромма, віра в іншу людину заснована на впевненості в надійності і незмінності її особистості. Е. Фромм писав, що віра в іншого можлива лише за умови, якщо у людини є віра в себе, яка пов'язана з усвідомленням власного існування і сутності своєї особистості як незмінного протягом усього людського життя, незважаючи на різні обставини і незважаючи на мінливість думок і почуттів особистості. Це та сама реальність на якій заснована впевненість людини у власній ідентифікації. Віра людини в себе пов'язана з її відповідальністю. Тільки людина, яка має віру в саму себе, здатна вірити в інших людей. Кульмінацією віри в інших є віра в людство, яка проявляється в релігії, в прогресивних політичних і соціальних ідеях [8].

Складність створення діагностичного інструментарію пов'язана з тим, що досліджуючи віру як соціально-психологічне утворення більшість вчених вивчають лише певні її аспекти. Аналіз літератури показав, що в структурі віри одні психологи (Е.Фромм, О.Г.Асмолов, В.І. Слободчиков) роблять акцент на її зв'язку з переконаннями, знаннями, установками; інші (Г.Геффідінг, Г.Оллпорт, Р.Д.Грановська, Ю.М.Зенько) вважають, що віра пов'язана з почуттями; треті (В.Франкл, М.Й.Боришевській) акцентують увагу на зв'язку віри з цінностями і сенсом; четверті (У.Джеймс, А.О.Олійник) пов'язують віру з волею, активністю, діями.

Аналізуючи діагностичну літературу з питань вивчення віри ми виділили два блока тестів, які відносяться до дослідження певних форм, видів віри (релігійної та нерелігійної). До першого блока тестів відносяться методики вивчення релігійної віри («Тест-опитувальник структури індивідуальної релігійності», авт. І.Ф.Мягков, Ю.В. Щербатих; методика «Релігійність», авт.О.В. Сучкова; «Шкала релігійної орієнтації», авт. Г. Оллпорт, Д.Росс; тест «Інспіріт» авт. Дж.Касса, адаптований Н.В. Груздевим, Д.Л. Співаковим). Другий блок включає методики, метою яких є вивчення нерелігійної віри: «Тест-опитувальник дослідження самоствавлення», авт. В.В.Столін, С.Р.Пантілєєв; «Тест впевненості у собі», авт. В.Г.Ромек; «Шкала віри в удачу» авт. П.Дарке, Д.Фрідман; «Тест довіри до себе», авт. Т.А. Скрипкіна.

Таким чином, результати аналізу літератури свідчать про недостатню розробленість діагностичного інструментарію з вивчення віри, відсутність методик цілісного вивчення форм і структурних компонентів віри.

Завданням нашого дослідження було розробка діагностичної методики вивчення особливостей форм віри як узагальнених комплексів цінностей, актуальних для специфічних видів діяльності, визнання і прийняття яких сприяє задоволенню базових потреб особистості. У зв'язку з цим **метою нашої статті** є презентація розробленої та апробованої нами методики «Тест дослідження форм віри».

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою розробленої нами діагностичної методики «Тест дослідження форм віри - ТДФВ» є вивчення ставлення особистості до різних форм віри.

Теоретичний аналіз феномену віри дозволив нам виділити її форми: духовно-релігійну; інтерперсональну - відображає систему цінностей, регулюючих міжособистісні відносини; аутоперсональну - віра себе і власні можливості; віру в соціальні цінності; непродуктивну віру, що породжує ілюзорне сприйняття світу. Таким чином, ми припустили, що віра у однієї і тієї людини може мати різний зміст. Вона може вірити одночасно в Бога, диявола, містичні явища, визнавати дружбу, любов, вірність, власну успішність, патріотизм та інші соціальні цінності.

Основними вимогами до тесту, як інструменту психологічної діагностики є його валідність, надійність та висока дискримінативна здатність. Для перевірки валідності та надійності тесту було опитано 200 респондентів, серед них - 80 студентів СумДУ 3-4 року навчання (19-20 років) і 120 студентів Інституту післядипломної освіти НПУ ім. М.П.Драгоманова (25-45 років).

Валідність, за визначеннями А. Анастасі [1], це поняття, як вказує що саме вимірює тест та наскільки добре він це робить. Валідність засвідчує чи є методика прийнятною для вимірювання певних якості чи особливостей особистості, та ефективність цього вимірювання. Найбільш розповсюдженими підходами до встановлення валідності тесту є конвергентна валідність, тобто співставлення результатів методики із іншими професійними тестами, що вимірюють бажаний показник [7]. Провести перевірку тесту за критерієм конвергентної валідності не видавалось можливим через відсутність професійних тестів, спрямованих на вимірювання форм віри особистості. Іншим підходом для встановлення валідності тесту є метод контрастних груп. Нажаль ми не могли виділити групи респондентів із наперед прогнозованими високими чи низькими значеннями показників, що вимірюються. Тому було виконано перевірку за критерієм конструктивної валідності із застосуванням факторного аналізу [4].

Методика «Тест дослідження форм віри» складається з 35 груп питань які вимірюють різні форми віри. У кожній формі віри ми виділили сім основних конструктів, які розглядаються як духовні, соціальні та особистісні цінності:

- 1) до духовно-релігійної віри відносяться такі конструкти: Бог, душа, безсмертя, добро і зло, смерть, вищі сили, доля;
- 2) до віри в соціальні цінності входять конструкти - краса, майбутнє, доброта, патріотизм, мораль, наука, щастя;
- 3) до інтерперсональної віри відносяться конструкти - зрада, заздрість, дружба, любов, відповідальність, герої, сім'я;
- 4) до аутоперсональної - сексапільність, воля, успішність, інтелектуальність, здоров'я, привабливість, можливості;
- 5) до непродуктивних форм - віра в порчу, в кумирів, реінкарнацію, пророцтва, духів, нечисту силу, в обман (людина може бути жертвою обману у зв'язку легковір'ям, яке є умовою віктимної поведінки).

Кількісний і якісний аналіз результатів дозволяє оцінити кожний конструкт за шістьма параметрами: 1) загальна оцінка - це емоційна складова ставлення до віри, 2) приватні оцінки - інші п'ять варіантів відповідей та їх оцінка - відображення когнітивної складової конструкту, яка спирається на п'ять базових потреб особистості: 1)

самоактуалізація; 2) самоствердження; 3) потреба в ідентичності (тотожності); 4) потреба в безпеці; 5) потреба в сенсі (в даному випадку людина оцінює віру в той чи інший конструкт з точки зору його користі чи шкоди, а також доцільності оволодіння цінністю для суспільства чи для індивіда).

Запитання діагностичної методики формувалися на основі змістової характеристики кожної форми віри. В інструкції респондентам пропонувалось прочитати твердження, відповісти на питання та оцінити у відсотках (від 0 до 100) своє внутрішнє ставлення до певного аспекту віри. Після апробації методики питання уточнювались і змінювались.

Питання тесту були розділені на 5 груп (шкал), які за нашим припущенням повинні оцінювати окремі форми цього явища. Для підтвердження цієї гіпотези ми провели факторний аналіз. Було з'ясовано, що наша гіпотеза щодо внутрішньої структури та об'єктів вимірювання тесту вірна і отримані фактори пояснювали дисперсію відповідей респондентів саме за наперед сформованими при конструюванні групами питань тесту.

До початку факторного аналізу за допомогою Т-тесту за критерієм Лівіня була перевірена гіпотеза про рівність дисперсій. Виходячи з того, що шкали мають різні дисперсії факторному аналізу була піддана коваріаційна матриця питань опитувальника. З використанням факторного аналізу за методом головних компонент з подальшим «еквімакс»-обертанням була побудована модель, яка описує 68,4% сумарної дисперсії за допомогою 10 факторів із власним числом більшим за одиницю. Отримані фактори є ортогональними. Результати факторного аналізу наведені в таблиці 1.

Згідно з даними П.Клайн [5] значущими є навантаження більші за 30%. Для спрощення аналізу у таблиці 1 відображені лише факторні навантаження вище 30%, питання опитувальника згруповані за факторами, які їх зумовлюють.

Отримані результати факторного аналізу дозволили уточнити змістову характеристику шкал методики і виділити 5 груп (шкал) змінних, а саме:

- Шкала «І» - поєднує питання 4, 9, 14, 19, 24, 29, 34, які пояснюються фактором 1. Контент аналіз тексту запитань дозволяє зробити припущення, що фактор 1 пов'язаний із аутоперсональними віруваннями респондентів («Сексапільність», «Воля», «Успішність», «Інтелектуальність», «Здоров'є», «Привабливість», «Можливості»).
- Шкала «ІІ» поєднує питання 5, 15, 20, 25, 30, 10, 35, які пояснюються факторами 2,8. Ці фактори поєднують непродуктивні форми віри, де фактор 2 пов'язаний із зовнішніми явищами («Порча», «Духи», «Нечиста сила», «Реінкарнація», «Пророцтво»), а фактор 8 із діями людини («Жертва», «Кумири»).

Матриця значень факторних навантажень тесту Таблиця 1 ТДФВ

		Фактори												
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
Змінні	4	0,630												
	9	0,657												
	14	0,791												
	19	0,815												
	24	0,768												
	29	0,770												
	34	0,622												
	5		0,716											
	25		0,824											
	30		0,856											
	15		0,630											
	20		0,694											
	10									0,743				

35								0,808		
1			0,766							
6			0,474			0,669				
11			0,546			0,690				
16			0,775							
21			0,770							
26						0,736				
31			0,629							
13				0,787						
18				0,707						
28				0,616						
23				0,534						
33				0,407			0,554			
3							0,460			
8							0,873			
7									0,582	0,496
12						0,625				
17						0,639				
22						0,641				
27										0,825
32						0,760				
2									0,844	

Примітка. Змінні: 4-сексапільність, 9-воля, 14-успішність, 19-інтелектуальність, 24-здоров'є, 29-привабливість, 34-можливості, 5-порча, 25-духи, 30-нечиста сила, 15-реінкорнація, 20-пророцтво, 35-жертва, 10-кумири, 1-Бог, 16-добро та зло, 21-смерть, 31- доля, 6-душа, 11-безсмертя, 26-вищі сили, 18-любов, 28-герої, 13-дружба, 23-відповідальність, 33-сім'я, 3-зрада, 8-заздрість, 12-доброта, 17-патріотизм, 22-мораль, 32-щастя, 2-краса, 7-майбутнє, 27-наука.

- Шкала «III» поєднує питання 1, 6, 11, 16, 21, 26, 31 які пояснюються факторами 3,6. Ці фактори пов'язані із духовно релігійними віруваннями людини, де фактор 3 більш відповідає православній традиції («Бог», «Добро та Зло», «Смерть», «Доля»), фактор 6 – пов'язаний з вірою у трансцендентні явища («Душа», «Безсмертя», «Вищі сили»).
- Шкала «IV» поєднує питання 3, 8, 13, 18, 23, 28, 33 які пояснюються факторами 4,7. Узагальнюючи, це група – «Інтерперсональна віра». Фактор 4 – має позитивне забарвлення («Любов», «Герої», «Дружба», «Відповідальність», «Сім'я»), Фактор 7 – зумовлений травмуючим досвідом, та виступає підґрунтям для таких суб-категорій як «Зрада», «Заздрість».
- Шкала «V» поєднує питання 2, 7, 12, 17, 22, 27, 32 які пояснюються факторами 5,9,10. Узагальнюючи, це група «Віра у соціальні цінності». Фактор 5 пов'язаний з конструктами – «Доброта», «Патріотизм», «Мораль», «Щастя». Фактор 9 – «Майбутнє», «Краса». Фактор 10 – «Майбутнє», «Наука».

Отримані в результаті факторного та контент аналізу шкали містять по 7 питань опитувальника. Розподіл питань по шкалам збігається із теоретично обумовленим змістом закладеним у ці шкали, тому вважатимемо тест валідним за критерієм конструктивної валідності. Таким чином нами доведено, що внутрішній зміст шкал тесту збігається із теоретичним наповненням, закладеним у них.

Тест містить 5 шкал- груп питань, які пояснюються різними факторами. У таблиці 2 наведені значущі на рівні 1% ($r_{0,01}=0,256$) кореляції між узагальнюючими питаннями. Для кореляційного аналізу був використаний метод Пірсона. Білим кольором виділені питання всередині груп.

Результати кореляційного аналізу, презентовані в табл. 2 демонструють, що узагальнюючі питання добре корелюють між собою всередині груп (шкал) та мають незначну кількість

отримані за кожною зі шкал відповідають нормальному розподілу за критерієм Колмогорова-Смирнова на рівні значущості 1% [3].

Надійність за узгодженістю пунктів визначена за допомогою значення α Кронбаха [5].

Значення α Кронбаха для шкал тесту наведені у таблиці 3.

Таблиця 3

Значення α Кронбаха для шкал тесту

	Духовно-релігійна віра	Віра у соціальні цінності	Інтерперсональна віра	Аутоперсональна віра	Непродуктивні форми віри
α	0,746	0,629	0,723	0,861	0,768

Дані таблиці 3 свідчать про високий рівень надійності показника α у (аутоперсональна віра), про достатній рівень показників α д (духовно-релігійна віра), α і (інтерперсональна віра), α н (непродуктивні форми віри), α в (віра у соціальні цінності).

Виходячи з наявності шкал із достатнім рівнем надійності шкали були додатково перевірені із застосуванням методу ретестової надійності. Ретестова надійність обчислювалась з використанням коефіцієнта кореляції Пірсона через чотири тижня на групі з 40 осіб. Результати ретестової надійності шкал методики ТДФВ наведено у таблиці 4. В результаті обчислення ретестової надійності були встановлені статистично достовірні коефіцієнти кореляції за кожною шкалою.

Таблиця 4

Показники ретестової надійності шкал

	Духовно-релігійна віра	Віра у соціальні цінності	Інтерперсональна віра	Аутоперсональна віра	Непродуктивні форми віри
ρ	0,807	0,758	0,747	0,823	0,759

Критичне значення $r_{0,01}=0,442$

Для простоти інтерпретації методики абсолютні значення за шкалами були переведенні у номінальну шкалу «Низький»-«Середній»-«Високий» рівень визначивши рівень «низький» – бали на шалі нижче точки «середнє мінус половина стандартного відхилення», «високий» рівень – бали вище точки «середнє плюс половина стандартного відхилення» [2]. Абсолютні значення верхньої та нижньої границі «середнього» рівня, а також кількісний розподіл респондентів за групами представлено у таблиці 5, де \bar{X} – середнє значення за шкалою, δ – середньоквадратичне відхилення.

Таблиця 5

Границі інтервалів низького, середнього і високого рівнів для шкал тесту

Шкала	\bar{X}	δ	Рівні		
			Низький	Середній	Високий
Духовно-релігійна віра	65	16	<57	57-73	>73
Віра у соціальні цінності	65	13	<58	58-72	>72
Інтерперсональна віра	61	14	<53	53-68	>68
Аутоперсональна віра	66	17	<57	57-74	>74
Непродуктивні форми віри	47	20	<37	37-57	>57

Висновки. Таким чином, розроблена нами методика «Тест дослідження форм віри» дозволяє вивчити структуру різних форм віри та комплексів їх конструктів, виявити й співвіднести емоційні і когнітивні параметри кожного конструкту віри, визначити його значущість і домінуючу аргументацію вибору відповідно до співвідношення актуальних для нього потреб та тим змістом, який індивід бачить в ньому.

Література

1. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование / А. Анастаси, С. Урбина. – СПб.: Питер, 2001. – 688 с.
2. Бодалев А.А. Столин В.В. Общая психодиагностика / А.А. Бодалев, В.В. Столин. - СПб.: Изд-во «Речь», 2000. - 440 с.
3. Ермолаев О.Ю. Математическая статистика для психологов: Учебник : Учеб –метод. Пособие / О.Ю.Ермолаев; Рос. Акад. Образования. Моск. Психол.соц. Ин-т – М.: Моск. Психол.-соц. Ин-т: Флинта, 2002. – 335 с.
4. Жмуров В.А. Большая энциклопедия по психиатрии / В.А. Жмуров.– М.: Джангар, 2010. – 864 с.
5. Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов / П.Клайн. – Киев, 1994. – 228 с.
6. Митина О.В., Михайловская И.Б. Факторный анализ для психологов/ О.В. Митина, И.Б. Михайловская. - М.: Учебно-методический коллектор Психология, 2001. — 169 с.
7. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П.Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Майнулов. - М., Изд-во Института Психотерапии. 2002. - 490 с.
8. Фромм Э. Психоанализ и этика / Э. Фромм. – М.: Республика, 1993. – 415 с.

В статье презентується авторська діагностична методика «Тест изучения форм веры»; аналізується взаємозв'язок між конструктами в межах форм вери; описується процедура перевірки валідності і надійності теста.

The article is presented authoring diagnostic technique "Test studying the forms of faith", examines the relationship between the constructs within the forms of faith describes the procedure of checking the validity and reliability of the test.

Я. М. Бугерко (м. Ялта)

ДУХОВНІ ВИМІРИ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ВУЗУ

Постановка проблеми. Одна з ключових тенденцій розвитку суспільства - орієнтація на адекватні культурні (духовні) цінності. Процес модернізації українського суспільства гостро ставить проблему оновлення змісту освіти, покращення її якості, створення умов, які б забезпечували нові освітні результати. Глобальна філософська проблема сучасності – «від людини розумної до людини духовної» стає однією з пріоритетних ідей освіти XXI століття. Однак сьогодні мусимо констатувати, що внаслідок недостатньої розробленості змістовних аспектів та ціннісних домінант вищої освіти, ВНЗ здебільшого діє як консервативний «розподільник» фахових знань, за якими часто губиться духовна складова особистості майбутнього дипломованого фахівця. А тому для сучасної освіти важливим питанням стає відродження культурно-творчої місії вищої школи, а проблема формування духовності студентів набуває домінуючого звучання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній психологічній літературі значний масив досліджень присвячений проблемі духовності. Духовному вихованню особистості, розвитку її духовної культури присвячені дослідження І. Д. Беха, К. О. Журби, Е. О. Помиткіна. Духовність як багатовимірну систему, складовими якої є утворення у структурі свідомості та самосвідомості особистості, в яких віддзеркалюються її найактуальніші морально релевантні потреби, інтереси, погляди, ставлення розглядають Г. Балл, В. В. Рибалка, О. В. Бондаревська. Феномени духовності у взаємозв'язку з проблемою віри вивчаються в науковій школі Т. С. Яценко [1]. С. О. Ставицька розглядає сферу духовного життя не лише як засвоєння елементів культури й моральних цінностей, але й осмислення й переживання особистого життєвого досвіду, що дає динамічний, енергетичний початок пошуку знань і цінностей [2]. Відтак авторка презентує модель